Beleidsnota watererfgoed

HOOGHEEMRAADSCHAP
DE STICHTSE
RIJNLANDEN

Inhoud

Inhoud

1	**Inleiding**		**3**
	1.1	Aanleiding	4
	1.2	Definitie	4
	1.3	Visie en doelen	5
2	**Strategie voor watererfgoed**		**6**
	2.1	Strategie: toegankelijke kennis, borging objecten, stimuleren waterbewust leven	7
	2.2	Registratie en bescherming op orde, toegankelijke kennis	7
	2.3	Borging van waardevolle objecten: behouden, versterken of afstoten	8
	2.4	Stimuleren waterbewust leven, samen met erfgoedpartners	9
Bijlage 1: Beslisboom watererfgoed: behouden, versterken of afstoten van watererfgoedobjecten			**11**

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Poldermolens, stoomgemalen, peilschaalhuisjes, inundatiesluizen, historische waterschaps-kaarten en het drinken uit de hensbeker: het zijn allemaal voorbeelden van watererfgoed uit het rijke verleden van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden. Meer dan 175 rechtsvoorgangers –onder meer polders, waterschappen en hoogheemraadschappen - droegen bij aan onze geschiedenis. In het landschap, en in onze gebouwen en archieven zien we die rijke historie nog steeds terug. Sinds 2006 heeft ons waterschap beleid voor het omgaan met cultuurwaarden. Toen lag de nadruk vooral op het behouden en versterken van ons eigen erfgoed met een rol in het waterbeheer, zoals gemalen en sluizen. Die staan er nog steeds goed bij; dat bevestigde ook de evaluatie in 2014.

Groeiende belangstelling voor erfgoed
De wereld is intussen veranderd en HDSR heeft behoefte aan een aanpak voor watererfgoed die inspeelt op deze veranderingen. Tegenwoordig is 88% van de Nederlanders geïnteresseerd in erfgoed en zet 38% zich actief in. Duizenden mensen bezoeken jaarlijks het watererfgoed in ons beheergebied. Dat blijkt uit het tweejaarlijks onderzoek Erfgoedbeoefening van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Kenniscentrum voor Immaterieel Erfgoed Nederland.

Erfgoed als basis voor de toekomst
Erfgoed speelt bovendien een rol bij toekomstige opgaven, zoals klimaatadaptatie. Bij dijkversterking of gebiedsontwikkeling gebruiken ontwerpers al historische kaarten en beelden om plannen beter te maken en om inspiratie op te doen. Maar informatie over waterbeheer uit het verleden is op dit moment niet goed toegankelijk.

Behoefte aan kaders
Daarnaast hebben we behoefte aan duidelijke kaders voor watererfgoed waarvan de waterstaatkundige functie niet meer aanwezig is of vervalt. Wat behouden we, en wat kunnen we verantwoord afstoten?
Tot slot is de inzet van watererfgoed voor waterbewust leven steeds meer van belang aan het worden. De verschillende categorieën van watererfgoed zijn zeer bruikbaar bij het aanzetten van burgers, bedrijven tot waterbewust leven.

1.2 Definitie

Onder watererfgoed verstaan we bij De Stichtse Rijnlanden naast gebouwde objecten ook landschappelijke structuren, schatten en voorwerpen, documenten in archieven, immaterieel erfgoed en constructies met een publieke rol. Voorbeelden bij deze categorieën zijn:

- Landschappelijke structuren: copeontginningen, dijken;
- Gebouwd erfgoed: waakhuizen, peilschaalhuisjes, stoomgemalen, inundatiesluizen;

- Schatten en voorwerpen: hensglazen, pekkransbranders, dijklegerarmbanden;
- Documenten: dijkbrieven, obligaties, waterschapskaarten;
- Immaterieel erfgoed: drinken uit de hensbeker, dijkschouw, molenaarsambacht
- Constructies met een publieke rol: visdeurbel.

1.3 Visie en doelen

Onze visie op watererfgoed is: *Watererfgoed is onlosmakelijk verbonden met heden en toekomst van ons waterschapswerk en draagt bij aan de dagelijkse beleving en uitvoering daarvan.* We gaan uit van vier doelen met betrekking tot het watererfgoed:

1. Watererfgoed versterkt de identiteit van ons werkgebied. Inwoners, bestuurders en medewerkers voelen zich hiermee verbonden.
2. Medewerkers kennen onze watererfgoed historie en weten waar ze relevante bronnen kunnen vinden. Zo kunnen ze watererfgoed inzetten bij hun werk. Bijvoorbeeld bij beleidskeuzes (water, bodem en erfgoed sturend) en projecten;
3. Beheer en onderhoud van watererfgoed dat aan ons is toevertrouwd is goed geborgd. Als het erfgoed geen functie meer heeft in het waterbeheer zorgen we bij afstoten ervoor dat het verhaal verteld blijft worden;
4. Watererfgoed en watererfgoedverhalen dragen bij aan waterbewust leven van inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden in ons beheergebied. Samen met partners zoals historische verenigingen en archieven leggen we actief de verbinding met ons werk en de toekomstige opgaven.

2 Strategie voor watererfgoed

2.1 Strategie: toegankelijke kennis, borging objecten, stimuleren waterbewust leven

Onze strategie voor watererfgoed bestaat uit drie onderdelen:

1. We zorgen dat de registratie en bescherming van watererfgoed op orde is, en de kennis goed geborgd en toegankelijk is;
2. We behouden de watererfgoedobjecten die een waterstaatkundige functie hebben of herbestemd kunnen worden voor het waterschapswerk. Andere objecten brengen we onder bij hiervoor toegeruste organisaties.
3. We zetten watererfgoed in voor het stimuleren van waterbewust leven, samen met partners uit de erfgoedwereld; ook gebruiken we watererfgoed als inspiratiebron bij ruimtelijke ontwikkelingen; we stimuleren toekomstig erfgoed, zo kan een oude installatie van een zuivering wellicht in de nabije toekomst tot erfgoed worden benoemd.

Dit beleid evalueren we vijf jaar na vaststelling op de volgende punten: Wat heeft het beleid ons gebracht? Wat missen we in het beleid? Is aanpassing van het beleid nodig? Op welke termijn? Ook bekijken we elke vijf jaar of we nieuwe elementen moeten toevoegen aan ons watererfgoed.

2.2 Registratie en bescherming op orde, toegankelijke kennis

Voor alle vormen van watererfgoed (landschappelijke structuren, elementen, schatten en voorwerpen, documenten in archieven, immaterieel erfgoed en constructieve elementen met een publieke rol) zorgen we dat we registratie en bescherming op orde krijgen**.** We leggen kennis vast en zorgen ervoor dat die beschikbaar en vindbaar is voor de organisatie en voor onze inwoners. Zo borgen we zoveel mogelijk dat bij aanpassingen in het watersysteem rekening gehouden wordt met watererfgoed. Hieronder zijn de bijbehorende acties weergegeven:

- Ons watererfgoed wordt voor eind 2027 compleet geïnventariseerd en geregistreerd;
- Voor zover in ons bezit of beheer, wordt ons watererfgoed kwalitatief aanzienlijk verbeterd en goed beschermd;
- De beheer- en onderhoudsmiddelen om watererfgoed in stand te houden worden gelabeld in de budgetten van de verschillende afdelingen;
- Bij projecten en ontwikkelingen wordt standaard watererfgoed als waarde in de opdracht meegenomen. Bijvoorbeeld bij dijkversterkingen als Sterke Lekdijk en renovaties.

- Onze watererfgoedkaart wordt uitgebreid met lijnen en vlakken, onder meer met de vroegere polders en boezemgebieden;

Voor medewerkers, bestuur en inwoners is in 2027 de kennis van watererfgoed en de toegang tot bronnen aanzienlijk verbeterd:

- In 2027 wordt een audiotour langs historische voorwerpen in ons kantoor gerealiseerd;
- Het leerportaal van De Stichtse Rijnlanden wordt in 2027 aangevuld met basisinformatie over ons watererfgoed, in de vorm van een canon van De Stichtse Rijnlanden. De canon wordt ook via de Canon van Nederland digitaal benaderbaar en maakt onderdeel uit van de regiocanons;
- Via de digitale watererfgoedkaart worden de archiefinventarissen van onze rechtsvoorgangers in het Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard gemakkelijk vindbaar;
- Voor de onderwerpen hoogwater en dijkdoorbraken, waterpeilbeheer, zuiveringsbeheer, Hollandse waterlinies en immaterieel erfgoed worden verhaallijnen en collecties samengesteld voor het Netwerk Digitaal Erfgoed. Het streven is deze rond 2030 goed gevuld te hebben. Hierbij zetten we in op het stimuleren van en samenwerken met vrijwilligers van historische verenigingen en watererfgoedlocaties zoals stoomgemaal Kamerik-Teylingens, met netwerkpartners (zoals de provincie Utrecht en Landschap Erfgoed Utrecht) en archiefpartners zoals het Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard en Het Utrechts Archief.

2.3 Borging van waardevolle objecten: behouden, versterken of afstoten

Door de eeuwen heen hebben onze rechtsvoorgangers het landschap en de onderdelen van het watersysteem aangepast aan veranderende omstandigheden. Molens werden vervangen door stoomgemalen, stoomgemalen omgebouwd tot zuiggas-motoren, dieselgemalen en later elektrische gemalen, dijken werden verhoogd en verbreed, nieuwe kanalen en sluizen gebouwd, verbouwd en/of gesloopt. Dit proces gaat altijd door: we zullen ons watersysteem steeds moeten aanpassen aan veranderende omstandigheden. Als een element geen waterstaatkundige functie meer heeft komt vroeg of laat de vraag naar boven: willen we het in eigendom houden, versterken of afstoten?

Voor een goede afweging hebben we een beslisboom (zie bijlage 1) gemaakt voor de grotere elementen, zoals waak- en dijkhuizen, schotbalkenloodsen, gemalen en sluiswachterswoningen. In de beslisboom zijn de volgende vragen verwerkt:

- Hoe uniek is het element of het ensemble? In ons gebied, in Nederland, in de wereld?
- Is het watererfgoedelement onderdeel van een ensemble?
- Is de ligging gunstig, in stedelijk gebied of aan een fiets- of wandelroute?
- Vertelt het watererfgoedelement een verhaal (van verleden, heden en toekomst) wat nog steeds relevant is in het huidige waterbeheer?
- Is herbestemming mogelijk zodat het object behouden blijft?
- Is het element een monument?
- Kunnen we voorwaarden meegeven voor duurzame toegankelijkheid en openstelling voor publiek? Bijvoorbeeld bij Open Monumentendag of bij speciale waterschapsgelegenheden.

De uitkomsten van de beslisboom laten enige ruimte voor een nadere uitwerking van de vervolgstappen. Uitkomsten als ‘Overweeg afstoten aan een POM organisatie’ of ‘Vertel het verhaal’ vragen om nadere keuzes, bijvoorbeeld qua urgentie en belang. Daarbij streven we naar doelmatige keuzes gericht op watererfgoed doelen en op de brede waterdoelen van HDSR. Bij deze afweging kunnen onder meer financiële consequenties, bezoekersaantallen, invloed op de bedrijfsvoering en consequenties voor het landschap een rol spelen.

Als besloten wordt tot afstoten, dan verkopen we de overblijvende elementen bij voorkeur aan partners die verstand hebben van beheer en onderhoud van monumentaal watererfgoed. We zorgen ervoor dat zij het watererfgoedverhaal blijven uitdragen en hun element openstellen voor het publiek.

Voor kleine elementen zoals peilschaalhuisjes, kleine schutjes of historische limiet- en verhoefslagpalen geldt de beslisboom niet. Voor deze kleine elementen is namelijk meestal geen herbestemming mogelijk. Kleine elementen die ons eigendom zijn behouden we bij voorkeur op de plek waar ze oorspronkelijk geplaatst zijn. De eigenaren (meestal het team Grondzaken) zorgen voor beheer en adequate bescherming. Als dit niet mogelijk is dragen we zorg voor verplaatsing naar een veilige plek, waar het waterverhaal verteld kan worden.

2.4 Stimuleren waterbewust leven, samen met erfgoedpartners

We stimuleren het inzetten van kennis van watererfgoed voor de opgaves van de toekomst, zoals klimaatadaptatie en waterbewustzijn. Dat kan bijvoorbeeld door de inzet van inundatievelden van de Hollandse waterlinies voor waterberging. Voor het realiseren van waterbewust gedrag wordt een zelfstandig programma ontwikkeld waar watererfgoed een onderdeel van wordt.

We zetten watererfgoed en historisch relevante momenten in zodat inwoners gestimuleerd worden tot waterbewust leven. Als inwoners het verleden van het waterbeheer leren kennen, groeit hun waterbewustzijn: ze begrijpen beter waar dijken voor nodig zijn, hoe ons watersysteem werkt en welke keuzes daarbij horen. Dat kan de bereidheid vergroten om mee te doen en waterbewust te leven, bijvoorbeeld in voorbereiding op extreme neerslag of droogte. Hierbij zetten we in op samenwerking met en stimulering van andere erfgoedorganisaties, historische verenigingen en stichtingen en archieven in ons werkgebied. In jubileumjaren kan een watererfgoed-onderwerp worden uitgelicht. Denk hierbij aan de herdenking 400 jaar dijkdoorbraak 1624 of in 2028 de herdenking van de uitgifte van de dijkbrief in 1328 aan Hoogheemraadschap Lekdijk Benedendams. Voor deze speciale projecten wordt een apart voorstel voor extra capaciteit en financiën voorgelegd aan het bestuur.

Bijlage 1: Beslisboom watererfgoed: behouden, versterken of afstoten van watererfgoedobjecten

Colofon
Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Juni 2026
Auteurs: Remco Lots en Clarion Wegerif, adviseurs watererfgoed
hdsr.nl/watererfgoed

Fotoverantwoording:

- Foto voorpagina: Sluis en stuw in de Kromme Rijn in Cothen;
- Foto hoofdstuk 1: Collage watererfgoed: de hensbeker, stoomgemaal Kamerik-Teylingens, historische kaarten en foto's van de Lekdijk, de Bonrepasmolen en leden van de waterraad die uit de hensbeker drinken;
- Foto hoofdstuk 2: Luchtfoto van de Lekdijk bij Tull en 't Waal tijdens het hoogwater van 2023. Op de voorgrond zijn twee wielen te zien. Deze kleine meertjes zijn overblijfselen van dijkdoorbraken in 1498 en 1624.

HOOGHEEMRAADSCHAP
DE STICHTSE
RIJNLANDEN